

ХАЛЫҚТЫҢ ӨСУ ДЕҢГЕЙІНІҢ ҚАРЖЫНЫҢ ӨСУ ДЕҢГЕЙІНЕ ӘСЕРІ МЕН БАЙЛАНЫСЫ

Халықтың ұдайы өзгеруін, өсу мөлшерін, дамуын анықтау демографиядағы ең басты мәселесі болып табылады. Сондай-ақ халық санының өзгеруі адамдардың жасына, отбасы жағдайына, балалар санына немесе білім деңгейіне әсер ететіні белгілі. Халық санағы - белгілі бір уақыт шеңберінде бүкіл елдің халқының немесе оның бір бөлігінің демографиялық, экономикалық, әлеуметтік сипаттағы ақпаратын жинау, өңдеу, жариялау, тарату мақсатындағы жалпы мемлекеттік статистикалық шаралар.

Қазақстан халқы 2009 жылғы санақ бойынша 16 млн 403 мың адамға жетті. Халық санының аз болуы - бұл әлсіз ішкі нарық, яғни сыртқы нарыққа тәуелділік, сондай-ақ жұмыс қолының жетіспеуі, соған байланысты қажетті аймақтардың игерілмеуі, сонымен бірге елдің қорғаныс қабілетінің әлсіреуі. Сондықтан да халық санын көбейту - қоғамның, негізгі мәселелерінің бірі. Әр санақ аралықтарында қорытынды есеп беріліп отырады. Сол қорытындыларға қарап халықтың экономикалық және әлеуметтік тұрғыдан жағдайын айта аламыз.

Әлемдік әлеуметтік-экономикалық жағдайды талдау барысында халық санының өсуін экономикалық жағдайға ықпал ететін маңызды факторлардың бірі деп қарастыруға болады. Халық санының өсуі қаржыға, адамның даму индексіне, өмір сүру деңгейіне әсер етеді. Қазіргі уақытта іске асырылып жатқан Қазақстанның саясаты әлеуметтік бағытқа ие және өмірдің сапалы көрсеткіштеріне қол жеткізуге бағытталған. Қазақстан азаматтарының әл-ауқатын арттыру мемлекеттік және үкіметтік даму бағдарламаларының басым бағыты болып қалады. Қазақстанда соңғы жылдары адами даму индексінің базалық көрсеткіштері айтарлықтай жақсарды. Егер 2007 жылы Қазақстан адами әлеуеттің дамуының орташа деңгейі бар елдердің қатарына кірсе және 177 елдің ішінде 73 орынды иеленсе, қазіргі кезде Қазақстан адами әлеуеттің дамуының жоғары деңгейі бар елдер тобында 56 орында (188 елдің ішінде) тұр. Алайда, халықтың әлеуметтік әділдігі мен қорғалуын қамтамасыз ету, әлеуметтік теңсіздікті теңестіру, халықтың лайықты өмір сүру деңгейін қамтамасыз ету нақты ақшалай кірістерді қысқарту және қазақстандық отбасылардың тұтыну жағдайында аса өзекті болып отыр. Халықтың нақты табыстарының төмендеуі халықтың тұтыну тәртібі мен тұтыну шығыстарына әсер етеді. Осылайша, сатып алу қабілетінің төмендеуі халықтың белсенді тұтыну моделінен үнемдеу режиміне көшуін айқындады. Бүгінгі күні олардың көп бөлігі азық-түлік тауарларын сатып алуға және қызметтер төлеміне шығындалады, бұл жоғары деңгейдің және өмір сүру сапасының жеткіліксіз екендігін куәландырады. Жалпы, Қазақстанда қарастырылып отырған кезеңде тұтынылған табыс пен зейнетақының орташа мөлшерінің сатып алу қабілеті

екі ең төменгі күнкөріс деңгейінен аспады, бұл әлеуметтік шиеленіс қаупінің болуын білдіреді.

Сондай-ақ, қазақстандықтардың әл-ауқатының артуы бір жағынан, ақшалай табыс көздерінің қаншалықты әртараптандырылғанына және ағымдағы тұтыну көлемінің сақталуын және жинақ деңгейінің жоғарылау мүмкіндігін қамтамасыз ететін беріктік қоры қалыптасқанына және екінші жағынан, қолда бар ақша қаражатына билік ету қабілетіне байланысты.

Қазақстанда ұлттық халық санағы әр 10 жыл сайын өткізіледі. Соңғы науқан 2009 жылы, келесі науқан 2019 жылы өтуі керек еді. Алайда санақты дайындау мен өткізуге байланысты бірқатар ұйымдастырушылық мәселелерді ескере отырып, оны 2020 жылы өткізу туралы шешім қабылданды. Еліміздегі коронавирустық инфекцияның таралуына және енгізілген шектеулі карантиндік шараларға байланысты қазіргі жағдайға байланысты кейінге қалдыру туралы шешім қабылданды. Президент жанындағы реформалар жөніндегі жоғарғы кеңестің шешімі бойынша ұлттық санақ өткен 2021 жылы өткізілді. "2021 жылы 1 қыркүйектегі жағдай бойынша Қазақстан халқының саны 19 миллион 42,1 мың адам, оның ішінде қала халқы - 11 миллион 287,4 мың (59,3 пайыз), ауыл халқы - 7 миллион 754,7 мың адам (40,7 пайыз). 2020 жылдың 1 қыркүйегімен салыстырғанда халық саны 257,1 мың адамға немесе 1,4 пайызға өсті", - деп хабарлады. Сонымен халықтың жинағы - бұл экономикалық дамудың салмақты ресурсы ғана емес, өмір сапасының айтарлықтай маңызды көрсеткіші. Табысты саралаудың қазіргі деңгейі кезінде халықтың тек шағын бөлігі ғана өз табысының бір бөлігін жинақтауға жіберуге бейім.

Қорытындылай келсек, халықтың өмір сүру деңгейін анықтау күрделі процесс, әйтседе, әлеуметтік-экономикалық көрсеткіштер жүйесінде халықтың табыстары мен шығыстарының құрылымын, табыс бойынша саралануын, әр түрлі әлеуметтік топтар табысының сатып алу қабілеттілігін, материалдық игіліктер мен қызметтерді тұтынуды қанағаттандыру деңгейін есепке алу маңызды. Аталған көрсеткіштерді талдау негізінде өмір сапасы мен оның деңгейін толық және кешенді қамтитын, мәнін түсіндіретін, өмір сүруді бағалайтын нақты көрсеткіштер жүйесі қалыптасады. Халық саны проблемасының Қазақстан үшін айрықша маңызы бар. Халықтың өмір сүру деңгейі мен саны – елдің әлеуметтік-экономикалық дамуын сипаттайтын басты көрсеткіш болғандықтан, оның құрамындағы әлеуметтік топтар мен үй шаруашылықтарының табыстарын, халықты әлеуметтік қамсыздандыру, материалдық игіліктер мен қызметтерді тұтыну, өмір сүру жағдайлары сияқты көрсеткіштерді зерттеу жөн. Ал бұл статистикалық көрсеткіштерге салынып, халықтың одан әрі дамуына үлес қосады.

Әдебиеттер

1. ҚР Ұлттық экономика министрлігінің Статистика комитетінің деректері
2. Б.Жүнісов, Ұ.Мәмбетов, Ұ. Байжомартов Нарықтық экономика негіздері Алматы, 1994.

3. Сембеков Е. «Об отдельных вопросах совершенствования инвестиционного проектирования в Казахстане», Қаржы-қаражат – Финансы Казахстана, 2004, №2.

4. Басовский Л.Е. Прогнозирование и планирование в условиях рынка.

5. Информационно-статистический сборник «Казахстан: 2003-2004годы», Алматы, Агентство РК по статистике.

6. Селезнев А. Макроэкономические факторы роста производства // Экономист. 1999, №5.

7. О. Баймұратов Қазақстан қаржы нарығы. Алматы «Экономика», 2007.

Сулейменова Аяжан, 1 курс (академик Е.А.Бөкетов атындағы ҚарУ)

Ғылыми жетекші: э.ғ.м., аға оқытушы Амиркулова М.Б.

СТАТИСТИКАНЫҢ ТАРИХИ ДАМУ ЖОЛЫ

«Статистика» деген түсінік «status» деген латын сөзінен шықты. Бұл «заттардың белгілі жағдайын» білдіреді. Статистика қазіргі кезде сандық мәліметтерді жинау, көрсету, талдау және интерпретациялау. Статистиканың көп ғасырлық тарихы бар. Статистиканың қалыптасу жолы шаруашылық есептің пайда болуымен басталды. Шаруашылық есептің пайда болуы мемлекеттің пайда болуымен байланысты. Есеп арқылы алынатын белгілі бір мәліметтерсіз мемлекеттік қызметтің болуы мүмкін емес, яғни әскерлерді жинау үшін және салық салу үшін мәліметтер қажет болды, халықтың санын, жердің құрамын, оның сапасын, мал басының санын анықтау, сауда жағдайын және тағы басқалар туралы мәліметтер қажет болды. Мұндай мәліметтерді алу әдістері мысалы, келесідей: Персиялық патша Дарий (522-486 ж б.э.д.) өз әскерінің санын санау үшін әрбір жауынгерге бекітілген бір жерге тас қоюды жүктеді. Ежелгі Египетте, Двуречье, Иудей шаруашылық және әкімшілік есептің дамыған жүйесі қалыптасты. Жерді, тамақты, жұмыс күшін, құрылыс материалдарын пайдалану қатаң бақыланып отырды, шығындар мен табыстардың сметасы жасалды. Ежелгі Қытайда б.э.д. XXIII ғ. халық саны, оның жынысы мен жасы бойынша үлестірілуі, жердің табыстылығы және саудадағы өзгерістер жөніндегі мәліметтер жинаған. Конфуцийдің (551-479 ж б.э.д.) «Шу-Кинг» кітабында б.э.д. 2238 жылдағы Қытай халқының санағы жөніндегі мәліметтер бар. Б.э.д. VII ғ. Лидияда монетаның пайда болуы барлық мүлікті ақшалай бағалауға мүмкіндік берді. Статистиканың дамуының келесі кезеңі – мәдениет пен ғылымның даму эпохасы, капитализмнің пайда болуы және феодализмнің құлдырауы. Халықаралық сауданың интенсивті дамуы бұл кезде кедендік және бейнелеу статистикасының қалыптасуына әкеледі. XII ғ. Консулдар мен өкілдер шетелден оралғаннан кейін сенатқа есеп беру жүктелді. Бұл кездегі маңызды оқиғалардың бірі – францискандық монах және математик Лука Пачоли (1445-1517) энциклопедиялық еңбегін «Сумма арифметики, геометрии, учения о пропорциях и соотношениях» жазды. Кітапта «Трактат о счетах и записях» бөлімі бухгалтерлік есептің негізін қалады. XIV ғ. Италия мен Нидерландта бірінші теңіздік сақтандыру